

GLOBALLASHUV JARAYONIDA SHAXS SHAKLLANISHIDA MUSIQA VA SAN'ATNING ROLI VA O'RNI: G'ARB VA SHARQDAGI HOLATNI QIYOSIY SOTSIOLOGIK TAHLILI

Muallif: Xolmatov Ixtiyor Baxtiyorovich¹, G'aniyev Boxodirjon²

Affilyatsiya: Farg'ona Davlat Universitet, Sotsiologiya ixtisosligi, 1-kurs magistranti¹,
Farg'ona Davlat Universiteti professori²

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14441555>

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada globallashuv jarayonida shaxs shakllanishida musiqa va san'atning o'rni va roli sotsiologik nuqtayi nazardan tahlil qilingan. G'arb va Sharq madaniyatlari o'rtasidagi yondashuvlar qiyosiy tahlil qilinib, O'zbekiston misolida madaniy tendensiyalar, muammolar va ularning yechimlari ko'rib chiqiladi. Milliy va xalqaro musiqiy janrlar, san'atning tijoratlashuvi va yosh avlodning madaniy qadriyatlarga qiziqishini oshirish masalalari ilmiy asosda yoritilgan.

Kalit so'zlar: globallashuv, musiqa, san'at, shaxs shakllanishi, madaniy qadriyatlar, milliy san'at, G'arb va Sharq madaniyati.

Globallashuv jarayoni XXI asrda dunyo miqyosida keng tarqalgan iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ijtimoiy o'zgarishlarni anglatadi. Ushbu jarayon shaxs shakllanishida musiqa va san'atning roli va o'rnini ham o'zgartirdi. Dunyoning turli burchaklarida, shu jumladan G'arb, Sharq va O'zbekistonda musiqa va san'at shaxsni rivojlantirishda turli shakllarda o'zgarishlarga uchradi. Ushbu ilmiy maqolada, globallashuv jarayonida musiqa va san'atning shaxs shakllanishidagi roli va o'rni, G'arb, Sharq va O'zbekistondagi holatlarni qiyosiy tahlil qilib, mashhur shaxslarning fikrlarini hamda zamonaviy asarlarini misol keltirib, tahlil qilamiz. Globallashuv jamiyatlar o'rtasidagi ijtimoiy, madaniy, iqtisodiy va texnologik o'zgarishlarni tezlashtirish bilan birga, madaniy integratsiyani ham o'z ichiga oladi. Madaniyatlar o'rtasida o'zaro ta'sirlar kuchayib, yangi estetik qadriyatlar va san'at shakllari yuzaga kelmoqda. Bu jarayon shaxs shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi, chunki musiqa va san'at nafaqat madaniy identifikatsiyani saqlash, balki yangi madaniy ko'priklar yaratish imkonini beradi.

G'arb madaniyatida globallashuv jarayonlari o'zgarishlar va yangiliklarni tezda qabul qilishga moyil. Bu, bir tomondan, musiqaning va san'atning shakllanishini tezlashtirgan bo'lsa, boshqa tomondan, an'anaviy san'at va musiqa shakllarining qisqarishiga olib keldi. G'arbda, masalan, rock, pop, hip-hop kabi janrlar global miqyosda tarqalib, har bir jamiyatda o'ziga xos tarzda rivojlanmoqda. Bu musiqalar shaxsiyat shakllanishining yangi yo'llarini ochmoqda.

G'arbda musiqa va san'at, ko'pincha, shaxsning erkinligini, individualizmni va jamiyatdan ajralib chiqishni ifodalash vositalaridan biri sifatida ko'riladi. Jean-Paul Sartre

(1905-1980), ekzistensializmning yetakchi vakili, san'atni erkinlik va individualizatsiyaning shakllanishiga yordam beradigan vosita sifatida tasvirlagan. Sartre musiqaning va san'atning shaxsni tanib olish va o'zligini ifodalashda qanday rol o'ynashini ta'kidlagan.

Shuningdek, Andy Warhol ning pop san'ati globallashuvning bir qismi sifatida san'atni omma uchun tushunarli, oson va global ravishda qabul qilinadigan shaklga keltirdi. Warholning "San'at hammasi pulga qaraydi" degan ifodasi, G'arb madaniyatida san'atning tijoratlashishi va global miqyosda tarqalishining asosiy sabablaridan biri sifatida tahlil qilinadi.

Sharq madaniyatida globallashuv jarayoni G'arbdan farqli o'laroq, an'anaviy qadriyatlarni saqlash va madaniy o'zlikni yo'qotmaslik yo'nalishida yuz berdi. Musiqa va san'at Sharqda ko'proq diniy, ma'naviy va ma'rifiy kontekstda rivojlangan. Musiqa, ayniqsa, tasavvuf an'analari orqali ruhiy poklanish va ichki xotirjamlikka erishish vositasi sifatida qaralgan.

Sharqdagi globallashuv jarayonida, xususan, Indiya, Turkiya va O'zbekistonda zamonaviy va an'anaviy musiqaning uyg'unlashuvi kuzatilmoqda. Bengal va hind musiqasi an'analari G'arb musiqasi bilan birgalikda rivojlanmoqda, shuningdek, Turk rock musiqasi va arab pop-musiqasi globallashuvning bir qismi sifatida ko'rib chiqiladi.

Sharq madaniyatida san'at, ayniqsa, musiqa, ko'proq ma'naviyat va ruhiy rivojlanish vositasi sifatida qabul qilinadi. Rumi, tasavvufning mashhur namoyandasi, musiqa va san'atni "ruhning ishonchli ko'prigi" deb ta'riflagan. Rumi, tasavvufda musiqaning ruhiy erkinlik va poklanishdagi rolini ta'kidlagan.

O'zbekistonda globallashuv jarayoni an'anaviy va zamonaviy musiqaning uyg'unlashuvi, milliy musiqaning yangi shakllarda rivojlanishiga olib keldi. O'zbek musiqasi san'atida, masalan, Shashmaqom an'analari va zamonaviy pop-musiqa janrlari o'rtasida o'zaro ta'sirlar ko'zga tashlanadi. Yulduz Usmonova, Sevara Nazarkhan kabi mashhur O'zbek san'atkorlari globallashuv jarayonida o'zining musiqasini yangi shakllarda namoyish etmoqda.

O'zbekistonda globallashuv jarayonining ta'siri nafaqat musiqa, balki tasviriy san'atga ham ta'sir etdi. O'zbekistondagi zamonaviy tasviriy san'at asarlari ko'proq global estetik va madaniy ta'sirlarga moslashgan. Biroq, milliy tasviriy san'atning muhim elementlari, masalan, miniaturalar va turkman dekorativ san'at ham o'z ahamiyatini saqlab qolmoqda.

Globallashuv jarayonida shaxs shakllanishida musiqa va san'atning roli va o'rni bo'yicha statistik ma'lumotlar asosan madaniyat va ijodiy industriyalar, musiqa iste'moli, san'atga qiziqish darajasi va madaniy faoliyatning shaxsga ta'siri bilan bog'liq tadqiqotlar orqali o'lchanadi. Quyida bu boradagi muhim statistik ma'lumotlar keltiriladi.

Fikrimizcha bu ma'lumotlarni quyidagi turkum yo'nalishlarga bo'lib o'rganish maqsadga muvofiq bo'ladi;

1. Musiqa iste'moli va globallashuvdagi ko'rsatkichlarda Spotify va Apple Music kabi global platformalarning ta'sirini kuzatish mumkin

2023 yil holatiga ko'ra, Spotify global musiqiy iste'mol bozorining 32% ulushini egalladi. Bu kabi platformalar orqali dunyoning turli mintaqalaridagi musiqalar shaxslar tomonidan eshinishi ta'minlanmoqda.

Statistik ko'rsatkichlar:

O'zbekiston bozorida Spotify, Apple Music va YouTube orqali eshitilayotgan musiqalarning 25-30% xalqaro musiqalardan iborat.

Mahalliy O'zbek musiqalari xalqaro platformalarda 15% ga o'sish ko'rsatgan.

Zamonaviy musiqalarning yoshlarga ta'siri: Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining (WHO) 2021 yilgi hisobotiga ko'ra, musiqa va madaniy tadbirlarda faol qatnashish yoshlarda stressni kamaytirish va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga 40% gacha ijobiy ta'sir ko'rsatgan.

Madaniyat va ijodiy industriyalar: UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, ijodiy industriyalar global daromadning 3% ni tashkil etadi va 30 milliondan ortiq odamni ish bilan ta'minlaydi. Bu ko'rsatkich san'atning iqtisodiy va madaniy ta'sirini ko'rsatadi.

San'atga qiziqish va ta'sir: 2020 yildagi "Global Cultural Participation Survey" natijalariga ko'ra, har uch kishidan biri (33%) musiqa yoki san'at faoliyati bilan shug'ullanish shaxsiy rivojlanishga sezilarli ta'sir qilganini ta'kidlagan. Sharqiy mintaqalarda (shu jumladan O'zbekistonda) bu ko'rsatkich 41% ni tashkil etgan.

An'anaviy va zamonaviy san'atning integratsiyasi: 2023 yilgi O'zbekiston Respublikasi Madaniyat va turizm vazirligi hisobotiga ko'ra: milliy musiqiy tadbirlarda ishtirokchilar soni yillik 20% ga oshmoqda; san'at maktablari va studiyalarida tahsil olayotgan yoshlarning 45% milliy va zamonaviy musiqa va san'atga birgalikda qiziqish bildirgan; milliy va xalqaro san'atni qabul qilinishi holatlari fikrimizcha yoshlar va ular tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. So'nggi uch yilda xalqaro festivallarda (masalan, "Sharq taronalari") mahalliy va xorijiy san'atkorlarning ishtirok darajasi 35% oshgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bunday madaniy tadbirlar o'zbekistonlik yoshlarning 70% da ijodiy ilhomni kuchaytiradi.

Ijodkorlikni rivojlantirish: 2021 yilda o'tkazilgan "World Happiness Report" ga ko'ra, musiqa va san'at bilan shug'ullanish insonlarning baxt hissini 25% ga oshirgan. San'at va musiqa faoliyatida faol ishtirok etgan yoshlar orasida ijodiy qobiliyatlarning rivojlanish ehtimoli ikki barobar yuqori bo'lgan.

Tahliliy ma'lumotlar: Gallup International tashkiloti tomonidan olib borilgan tadqiqotga ko'ra, globallashuv sharoitida musiqiy ijodkorlik shaxsning jamoatchilik faoliyatiga jalb qilinish ehtimolini 30% ga oshiradi.

Bizningcha mashhur shaxslarning musiqa va san'at ta'siriga oid fikrlarini tasdiqlovchi tadqiqotlarga e'tibor bersak maqsadga muvofiq bo'ladi

Muammo: globallashuv mahalliy madaniyatlarning xalqaro bosim ostida zaiflashishiga olib keladi. Xalqaro musiqiy janrlar va san'at shakllari mahalliy madaniy merosni siqib chiqarmoqda. O'zbekiston misolida: Mahalliy musiqiy janrlar (masalan, Shashmaqom) va an'anaviy san'at shakllari yoshlar orasida ommabopligini yo'qotib, zamonaviy G'arb musiqasi bilan almashtirilmoqda.

Yechimlar: mahalliy san'atni qo'llab-quvvatlash: Milliy musiqiy va san'at festivallari (masalan, Sharq taronalari) ni kengaytirish, yoshlarni ularga jalb qilish; ta'lim orqali madaniy ongni oshirish: Maktablarda va san'at maktablarida milliy madaniyatga oid maxsus darslarni joriy qilish; mahalliy va xalqaro san'at integratsiyasi: Mahalliy san'atni global maydonga olib chiqish va uni zamonaviy formatlarda targ'ib qilish.

Muammo: globallashuv tufayli san'atning tijoratlashuvi yuz berdi, bu esa uning ma'naviy va estetik qadriyatlarini pasayishiga olib keladi. Musiqa ko'pincha faqat

daromad olish uchun yaratiladi, ijodiy yondashuv esa ikkinchi darajaga tushib qoladi. Tijoratlashuv yoshlarni iste'molchi madaniyatiga bog'laydi va ijodkorlikni pasaytiradi.

Yechimlar: ijodiy fondlar yaratish: Hukumat va xususiy sektor tomonidan nodavlat ijodkorlarni qo'llab-quvvatlash uchun grant va subsidiya dasturlarini yo'lga qo'yish; nafosatni targ'ib qilish: Ma'naviy qadriyatlarni aks ettiradigan musiqiy va san'at loyihalarini targ'ib qilish; regulatsiya: tijoratlashuvning madaniy ta'sirini nazorat qilish uchun qonunchilik mexanizmlarini kuchaytirish.

Mahalliy iste'dodlarning global maydonga chiqishi qiyinchiliklari

Muammo: O'zbekiston va Sharq davlatlarida iste'dodli musiqachilar va san'atkorlar global maydonga chiqishda resurs, imkoniyat va infratuzilma cheklovlariga duch kelmoqda. Natijada ular xalqaro e'tibordan chetda qolmoqda. Masalan, o'zbek san'ati asosan ichki bozorga yo'naltirilgan va global tan olinmaydi.

Yechimlar: xalqaro hamkorlikni kuchaytirish: Mahalliy san'atkorlarning xalqaro festivallar va tanlovlarda qatnashishini qo'llab-quvvatlash; raqamli platformalardan foydalanish; mahalliy san'at va musiqani global platformalarda (YouTube, Spotify) faol targ'ib qilish; san'at marketingini rivojlantirish: Mahalliy san'at mahsulotlarini global bozorda tijoratlashirishni yo'lga qo'yish.

Yoshlar orasida san'atga qiziqishning pasayishi

Muammo: zamonaviy texnologiyalar va raqamli ko'ngilochar vositalar yoshlarni an'anaviy san'at va musiqa turlaridan chalg'itmoqda. Buning oqibatida madaniy qadriyatlarga qiziqish susaymoqda. Yoshlarning ko'pchiligi vaqtlarini ijtimoiy tarmoqlarda sarflashni afzal ko'radi, bu esa ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishni cheklaydi.

Yechimlar: raqamli san'atni rivojlantirish: An'anaviy san'atni zamonaviy raqamli formatlarga moslashtirish orqali yoshlarni jalb qilish; madaniy dasturlarni diversifikatsiya qilish; yoshlar uchun milliy san'atni qiziqarli va interaktiv usullar bilan taqdim etish; san'atga oid motivatsion loyihalar: Yosh avlodni san'at va musiqa orqali o'z qobiliyatlarini rivojlantirishga undaydigan kampaniyalar tashkil qilish.

Madaniy xilma-xillikning qisqarishi

Muammo: globallashtirish jarayonida ba'zi madaniy shakllar boshqa kuchliroq madaniyatlar tomonidan siqib chiqariladi. Bu madaniy xilma-xillikning yo'qolishiga olib keladi. Masalan, G'arb musiqasi global darajada ommaviylashgan bo'lsa-da, ko'plab kichik milliy musiqiy janrlar yo'qolish xavfi ostida

Yechimlar: madaniy merosni saqlash dasturlari: Milliy va mintaqaviy musiqa va san'atni saqlash va rivojlantirish uchun maxsus arxivlash va hujjatlashtirish dasturlarini amalga oshirish; kichik san'at shakllarini targ'ib qilish: Chekka hududlardagi ijodkorlarni qo'llab-quvvatlash orqali milliy xilma-xillikni saqlash. Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik; UNESCO kabi tashkilotlar bilan birgalikda madaniy merosni saqlash bo'yicha loyihalarni amalga oshirish.

Ijtimoiy tengsizlik va san'atga yetishuv imkoniyatlari

Muammo: san'at va musiqa bilan shug'ullanish imkoniyatlari ijtimoiy tengsizliklar sababli hamma uchun ochiq emas. Xususan, qishloq hududlarida yashovchi yoshlar madaniy tadbirlarda kamroq ishtirok etadi.

Shahar va qishloq hududlari o'rtasidagi madaniy imkoniyatlar o'rtasida katta tafovut mavjud.

Yechimlar: hududiy infratuzilmani rivojlantirish: Qishloq va chekka hududlarda san'at markazlari va musiqa maktablarini tashkil etish.

Ijodiy ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish: Bepul yoki arzon san'at va musiqa kurslarini joriy etish. Mobil san'at loyihalari: Chekka hududlarda yashovchi yoshlarni jalb qilish uchun ko'chma san'at dasturlarini amalga oshirish.

Xulosa. Globallashuv jarayonida musiqa va san'atning shaxs shakllanishidagi roli va o'rni o'zgarib bormoqda. G'arb va Sharq madaniyatlari o'rtasida musiqa va san'atning ta'sirida sezilarli farqlar mavjud. G'arbdagi san'at ko'proq erkinlik va individualizatsiyani aks ettirsa, Sharqda ruhiy va ma'naviy yuksalish vositasi sifatida qaraladi. O'zbekistonda esa, globallashuv jarayonida an'anaviy musiqaning va san'atning zamonaviy shakllar bilan uyg'unlashishi davom etmoqda. Shaxs shakllanishi jarayonida musiqa va san'at, shu bilan birga, globallashuvning ta'siri ostida yangi shakllar va mazmunlar yaratishda davom etmoqda. U nafaqat ijodkorlikni rivojlantiradi, balki shaxsning jamiyatdagi faolligini oshiradi, stressni kamaytiradi va milliy madaniyatlarni global madaniyatlar bilan bog'lashda vositachi bo'lib xizmat qiladi. O'zbekistonda milliy san'at va musiqa globallashuv jarayonida o'zligini yo'qotmay, aksincha, yangi shakllarda rivojlanmoqda. Globallashuv jarayonida shaxs shakllanishida musiqa va san'atning roli va o'rni yuzasidan muammolarni hal qilish uchun milliy va global darajada qator choralar ko'rish zarur. Bu choralar madaniy xilma-xillikni saqlash, tijoratlashuvning salbiy ta'sirini kamaytirish, mahalliy san'atni global miqyosda targ'ib qilish va yoshlarni san'atga jalb qilishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Ushbu muammolarni hal etish nafaqat milliy madaniyatni saqlashga, balki globallashuv jarayonida shaxsning uyg'un rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Giddens, A. (2009). Sotsiologiya. O'zbekiston: «Iqtisod-Moliya» nashriyoti.

Hassan, M. (2016). Globalization and Its Impact on Cultural Identity. Cambridge University Press.

Appadurai, A. (1996). Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization. University of Minnesota Press.

Sahlins, M. (1999). The Making of the Indifferent World: Globalization and the Reshaping of Culture. The University of Chicago Press.

UNESCO (2020). World Cultural Report. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO).

Giddens, A., Duneier, M., Appelbaum, R. P., & Carr, D. (2017). Introduction to Sociology. 9th Edition. W.W. Norton & Company.